

UKRUDT HOS OS, MEN –

OM INDIANERNES PLANTEKENDSKAB M.M.

N avnet indianer skyldes som bekendt en misforståelse – Columbus troede i 1492, at han havde fundet søvejen til Indien. Også siden har den hvide mands vurdering af ”rødhuderne” været præget af mange vildfarelser. Først meget sent fik han øjnene op for, at Nordamerikas urbefolkning havde skabt en høj kultur.

Da Columbus nåede til den ”ny” verden, havde det nordlige Amerika cirka 800 000 indbyggere. Ved begyndelsen af det 20. århundrede var tallet skrumpet ind til 240 000, og der blev talt og skrevet meget om indianerne som en hastigt uddøende race. Men den var livskraftig, og bedre levevilkår bidrog til, at tallet nu atter går i vejret. Indianerne har af alle folkegrupper det største fødselsoverskud. Ved sidste folketælling (1960) var der 380 000 renblods indianere eller 20 000 flere end i 1950. Henved tre fjerdedele lever i staterne Oklahoma, New Mexico, Arizona og Montana. Indianerne fik fulde borgerrettigheder i 1924, og de har egne forvaltninger og skattefri grundbesiddelser. I øvrigt står det dem frit for, om de vil bo inden eller uden for deres tildelte reservater.

Mange indianerstammer havde allerede for fem hundrede år siden tilegnet sig et forbavsende godt kendskab til

bygningskunst, astronomi og medicin. Deres mytologi er overordentlig levende og rummer en rigdom på symboler, som udtrykker alle følelser og æstetiske værdier. Indianernes force var aldrig billedkunsten, men sangen, dekorativ formgivning og et væld af sagn. De fleste vers af Pawnee-stammens digtcyklus *Hako-Ceremonien* står fuldt på højde med den bedste europæiske poesi.

Genfortælling af sagn og legender har altid hørt til indianerens kæreste fritidsysler. Hver stamme, klan og familie har sine myter så gamle som grækernes og skandinavernes. Hvem må ikke henrykkes under læsningen af Longfellows herlige gendigtning *Hiawatha*? I Menomini-indianernes myte *Mitawin* er heltegudens rejse beskrevet så malerisk fængslende som Odysseus’ i Homers *Odysseen*.

Indianerens tilværelse var stedse præget af indsigt i naturen, trangen til skønhed og længslen efter at leve i harmoni med højere magter. Hver eneste handling overvåges af overnaturlige kræfter – hver form og detalje i værktøj og ritualer har sin symbolske betydning. Men selve tingene blev aldrig tilbedt; indianeren lægger kun hellige begreber i dem.

De mange karakteristiske træk, som de indianske religioner har fælles, levner ikke

Columbus landstigning i Amerika skildrad av John Vanderlyn (1775–1852).

megen tvivl om samme oprindelse. Det grundlæggende er naturdyrkelsen, animismen, der udtrykkes med ceremonier. I sygdomstilfælde prøver medicinmanden at mobilisere overnaturlige magters bistand. Den indianske farmaci tilstræber ikke blot at læge, men nok så meget profylaksen.

Ingen stamme har haft en egentlig præstekaste, og de højeste rangstillinger gik som regel ikke i arv. Medicinmanden (kan også være en kvinde) menes at stå i kontakt med guderne, fra hvilke han i drømme eller ensom meditation modtager sine magiske formularer. Den særlige dragt eller maske bæres kun under udførelsen af visse ritualer.

Men den indianske lægekunst har et forholdsvist begrænset virkefelt. Og det skyldes til dels, at adskillige sygdomme, der er almindelige andre steder i verden, først blev indført med nybyggerne.

Indianerne savnede erfaring i at behandle f.eks. gul feber, kopper, mæslinger og skarlagensfeber – derfor fik disse infektionssygdomme tit et skæbnesvangert forløb. Den indianske medicin kender heller ingen råd mod arteriosklerose, tandcaries, hjertelidelser, sindssygdomme, overvægtighed og andre ”civilisationssygdomme”.

Tuberkulosen hærgede vel Nordamerika også før Columbus. Men det turde efter de seneste antropologiske undersøgelser være højst tvivlsomt, at syfilis kom til vor verdensdel efter spanske søfolks samkvem med indianske kvinder. – I hvert fald var gonorrhé ikke kendt blandt indianerne, før hvid mand kom til Amerika.

Indiansk farmaci omfatter mest plantestoffer (rødder, bark, blade); animalske substanser anvendes sjældnere. Lægemidlerne kan inddeles i tre grupper:

1. sådanne, der ikke har nogen fysiologisk effekt, men udelukkende menes at virke med formidling af højere magter;
2. mediciner, som vælges, fordi plantens organer har form eller farve som sygdommens angrebssted eller symptomer (den såkaldte signaturlære, der i middelalderen var meget befæstet også i europæisk medicin);
3. droger med direkte virkning på patienten.

Den indianske lægekunst er – som andre naturfolks – empirisk; d.v.s. bygger på erfaringer. Under en tilværelse så snævert knyttet til naturen måtte man i sygdomstilfælde ty til dens store apotek, og de gjorte erfaringer gik i arv fra slægt til slægt. Indianeren er en glimrende iagttager og forstår at drage sikre associationer. Lægemidlerne indgives mest i få og store doser som afkog eller udtræk. Pulvere og inhalationer er heller ikke usædvanlige. Først når sygdommen får et kritisk eller mystisk forløb, griber medicinmanden til sine mere komplicerede ritualer.

Alle indianere kender og bruger de almindeligst benyttede lægemidler. Men de mere specielle kendes kun affå indviiede og bevares omhyggeligt som hemmeligheder. Når vi alligevel ved så god besked med indiansk farmaci, skyldes det etnologernes dygtige diplomati. Det er navnlig ekspeditionerne bekostet af Smithsonian Institution (Bureau of American Ethnology) og Public Museum i Milwaukee, videnskaben kan takke for kendskabet til indianernes materia medica.

Mange medicinmænd er med hensyn til deres viden om myter, sagn, lægemidler o.s.v. faktisk omvandrende leksika. Ikke alene véd de besked om sygdomme og kure; de er også habile botanikere og skelner sikkert mellem 150–200 forskellige arter, kender deres udseende, blomstrings-tid, voksested, lægekræfter og folkløse.

Hos et naturfolk, der så ofte skærer dræbte dyr op, skulle man forvente et indgående kendskab til disses anatomi, og at medicinmændene derudfra sluttede sig til menneskelegemets indre funktioner. Men det er ikke tilfældet. Hverken jægeren, som fjerner indvoldene, eller kvinderne, der tilbereder dyrets spiselige organer, har gjort sig nogen anatomiske spekulationer. Medicinmandens fysiologiske viden er derfor meget begrænset. Han synes ikke at ane noget om blodets funktioner. Han forestiller sig, at nyrer og lever ligger omkring hjertet o.s.v. Af samme årsag finder animalske stoffer sjældent anvendelse; kun spyttet tillægges lægekraft. Men ligesom andre naturfolk hæfter indianerne sig navnlig ved det ejendommelige, abnorme og sjældne, der tilskrives særlig betydning.

En anden mærkværdighed er, at de ellers intelligente medicinmænd arbejder ganske umetodisk. Skønt der kaldes på dem 3–4 gange om ugen, kommer ingen på den tanke at anlægge en lille have med de vigtigste lægeplanter nær bopladsen. Hver gang må de vandre og klatre mil efter mil i bjergene på jagt efter de urter og rødder, som skal bruges til medicinen.

Størsteparten af vildplanterne i indianernes lægemidler findes ikke i den danske flora. Andre er til gengæld nøjagtigt de samme arter som dem, vi plejer at sammenfatte under begrebet ukrudt. Det kan måske interessere at høre, hvad indianerne bruger dem til.

- *Agerkål* (*Brassica campestris*). Knuste frø lægges som omslag på brandsår.
- *Bakkestjerne* (*Erigeron canadense*). Planten bindes på tindingerne mod hovedpine.
- *Berberis* (*Berberis vulgaris*). Et dekokt af roden drikkes mod hoste og maveonder, et udtræk af barken til badning af sår.

- *Brudelys* (*Butomus umbellatus*). Afkog af hele planten samt poppelbark drikkes mod indvoldsorm.
- *Brunelle* (*Brunella vulgaris*). Feberpatienter bades med et dekokt, der desuden drikkes for at øge synsevnen.
- *Burre* (*Arctium minus*). Afkog af rødderne drikkes mod kighoste og gigtlidelser; virker sved- og urindrivende samt blodrensende.
- *Bynke* (*Artemisia vulgaris*). En the af blade og blomsterkurve regnes for nervestyrkende, feberstillende, ormdrivende og mavestyrkende; drikkes for mensesbesvær.
- *Dansk Ingefær* (*Arum maculatum*). Dekokt af rodbarken mod dysenteri (Iroquoisstammen).
- *Dunhammer* (*Typha latifolia*). Den knuste rodstock blandes med frøduene til en salve, der tillægges sårhelende virkning. Unge

Dansk Ingefær eller munkbåtta (*Arum maculatum*), ur Johann Georg Sturm, *Deutschlands Flora in Abbildungen*, 1796.

- blomsteraks spises mod diarré (Nevada), af roden fås en medicin for nyregrus (Delaware).
- *El* (*Alnus incana*). Et afkog af bladene stiller smerter efter hårdt slag. Et udtræk af bladstilkene og af kvikgræsrodde drikkes, "når urinen er tyk". Et roddekokt til børn med blod i afføringen.
- *Enebær* (*Juniperus communis*). Et afkog af de unge grenspidser drikkes i små portioner som blodstyrkende, og frøene spises mod lumbago.
- *Engelsød* (*Polypodium vulgare*). Roden af denne bregne tygges, og saften synkes mod hoste. For mæslinger drikkes et afkog på de knuste rodde med friske fyrrenåle.
- *Fjerbregne* (*Athyrium filix-femina*). En the på roden drikkes som lindring for kropssmerter, af svangre kvinder for at fødslen skal blive lettere.
- *Fuglegræs-fladstjerne* (*Stellaria media*). Bladene tillægges kølende og blødgørende egenskaber.
- *Hvidmelet gåsefod* (*Chenopodium album*). En the deraf mod smertefuld vandladning.
- *Kær-galtetand* (*Stachys palustris*). Urten lægges på sår og spises mod slimdannelse ved hoste. Indgår i en medicin for kønssygdomme.
- *Gederams* (*Chamaenerium angustifolium*). Invalider bades i et afkog af hele planten. Udtræk af roden drikkes mod halsonde og tuberkulose.
- *Gyldenris* (*Solidago virgaurea*). Et dekokt drikkes mod blodig afføring.
- *Hjertespand* (*Leonurus cardiaca*). The af bladene mod visse kvindesygdomme (Delaware).
- *Humle* (*Humulus lupulus*). Duften indåndes mod søvnløshed. Humlethe regnes for stimulerende.
- *Hvidkløver* (*Trifolium repens*), se Hvid okseøje.
- *Hyrdetaske* (*Capsella bursa-pastoris*). Et udtræk drikkes mod dysenteri og diarré.

Hjertespend eller hjärtstilla (Leonurus cardiaca), ur C. A. M. Lindmans Nordiska flora, 1917.

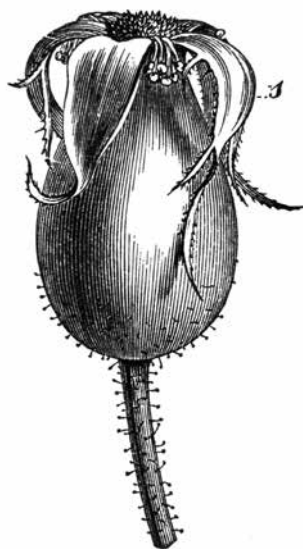
Kabbeleje eller kabbeleka (Caltha palustris), ur Adolf von Post, Sveriges viktigaste ogräsväxter och dess bekämpare, Stockholm. 1891.

Hører til de urindrivende og feberstillende midler.

- *Hør (Linum usitatissimum)*. Dekokt af frøene til indgnidning af feberpatienter. Drikkes også mod lidelser i luftvejene.
- *Jordbær (Fragaria vesca)*. Tyggede blade lægges på brandsår; en the af hele planten drikkes mod diarré.
- *Kabbeleje (Caltha palustris)*. Knuste blade bindes på sår for at modvirke betændelse. Et afkog drikkes mod hoste.
- *Kalmus (Acorus calamus)*. En the af rødderne regnes for mavestyrkende; tilsat et udtræk af åkanderødder stimulerer den blodløbet. Et afkog drikkes mod "gul urin", hoste, tuberkulose, mavekrampe og menorrhagi. Bruges i et omslag på brandsår.
- *Katteurt (Nepeta cataria)*. En the af blade og blomsterstud menes at virke beroligende og mensesdrivende.
- *Liden klokke (Campanula rotundifolia)* indgår i et middel mod lungelidelser.

- *Kongebregne (Osmunda regalis)*. Et udtræk mod børnekrampe.
- *Filtbladet kongelys (Verbascum thapsus)*. Bladene oplødes i vand og bindes på struben mod difteritis samt på gigtsmertende lemmer. Et varmt udtræk af roden drikkes mod kropssmerter og som et mildt afføringsmiddel. Potawatomi-indianerne inhalerer røgen af tørrede blade mod astma, eller røgen pustes mod en patient, der har mistet bevidstheden.
- *Stor konval (Polygonatum multiflorum)*. Dekokt af roden bruges i venskabsceremonier som styrkende og afførende drik. Se også: Gåse-potentil.
- *Kransburre (Marrubium vulgare)*. Alle indianerstammer drikker et udtræk af dens blade og blomster mod hoste, ondt i halsen etc.
- *Kvikgræs (Agropyrum repens)*, se El.
- *Lysesiv (Juncus effusus)*. Et udtræk drikkes mod onde drømme.

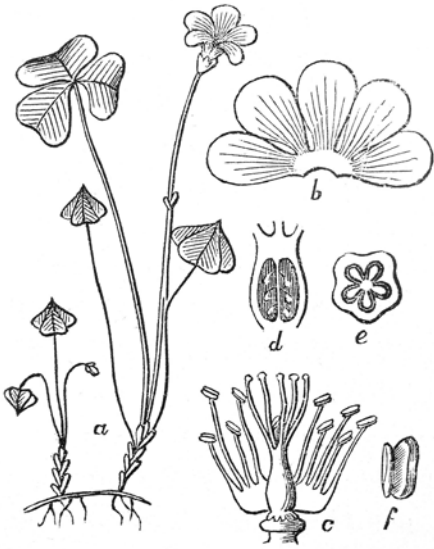
- *Løvetand, mælkebøtte (Taraxacum vulgare)*. Afkog af blomsterne og af mynte drikkes af kvinder med krampagtig menstruation (Kiowa). Knuste blade røres med vand til en dejg, som bindes på arm- og benbrud (Tewa). Roden giver en mildt afførende drik, der også indtages mod hoste, brystmerter og som galaktagogum.
- *Melbærris (Arctostaphylos uva-ursi)*. Bladene anvendes som antiseptisk middel ved sygdomme i urinvejene.
- *Ager-mynte (Mentha arvensis)*. Et udtræk ordineres som blodrensende, feberstillende og ormdrivende.
- *Kær-mysse (Calla palustris)*. Den knuste rod lægges på bylder.
- *Hvid okseøje (Chrysanthemum leucanthemum)*. Sprukne hænder bades med the af de tørrede stængler og blade, betændte øjne med udtræk af okseøje og hvidkløver.
- *Bleg pileurt (Polygonum lapathifolium)*. Bevidstløse skal indånde røgen fra den brændende rod.
- *Padderok (Equisetum hyemale)*. Udtræk af den tørre urt mod vattersot, nyresygdomme og prostatatilidelser. I følge Potawatomi-stammen er det den bedste the mod lumbago. Kvinder med uregelmæssig menses drikker et udtræk af denne plante og pileblade. Betændte øjne bades med rodsaften i kvindemælk. Toppen af unge planter spises mod diarré; asken af brændte padderokker lægges på brandsår.
- *Hvidpil (Salix alba)*. Udtræk af barken mod feber, halsonde og tuberkulose. Se padderok.
- *Gåse-potentil (Potentilla anserina)*. Børn med mangelfuld vandladning får et udtræk af denne plante og vejpileurt.
- *Rejnfan (Tanacetum vulgare)*. En the af blade og topskud regnes for styrkende; udtrækket regulerer menses, virker sveddrivende og mod blodig diarré – er endvidere et brækmiddel og anvendes til antiseptisk vask af sår.

Hyben eller nypon (Rosa canina), ur Henrik Viktor Rosendahl, Lärobok i farmakognosi, 1897.

- *Roser (Rosa sp.)*. Alle indianerstammer samler og spiser store mængder hyben. Et dekokt på roden drikkes mod halsonde og til badning af betændte øjne. Kvinder får straks efter nedkomsten et afkog af barken.
- *Rødknæ (Rumex acetosella)* spises rå mod tuberkulose, og kroniske bensår bades med et dekokt på stænglerne.
- *Røllike (Achillea millefolium)*. Bylder bades med et udtræk, ligeledes betændte øjne og sprukne hænder. Knuste eller tyggede blade som omslag på sår, insektstik og slangebid. Bladene stikkes i ørene for tandpine. Et udtræk regnes for blodrensende, urindrivende og nyrelægende. Kogte blade bindes på gigtsmertende lemmer. Et dekokt drikkes mod feber, kolik og dyspepsi. Afkog af blomsterne for maveonde, lever- og nyrelidelser, udvortes mod kløe. Roden tygges mod forkølelse.
- *Skovsyre (Oxalis acetosella)*. Den friske saft dryppes i betændte øjne.

Skovsyra eller harsyra (Oxalis acetosella), ur N.J. Andersson, Inledning till botaniken, 1863.

- *Kruset skræppe (Rumex crispus)*. Spises rå mod tb. Kroniske bensår bades med afkog af stænglerne.
- *Slangehoved (Echium vulgare)*. Et dekokt drikkes for "hvid urin".
- *Snebær (Symphoricarpos albus)*. Bladene lægges på snitsår og andre kvæstelser. Har børn "belagt tunge", får de et mildt barkudtræk.
- *Burre-snerre (Galium aparine)*. Afkog mod nyrelidelser, virker urindrivende.
- *Svaleurt (Chelidonium majus)*. Et udtræk af denne plante og gul åkande anses for at virke beroligende.
- *Svinemælk (Sonchus arvensis)*. De mælkesaftholdige blade menes at give mælk til diegivende kvinder. Et dekokt af friske blade drikkes mod brystsmertes.
- *Sæbeurt (Saponaria officinalis)*. En grød af bladene som trækplaster over smertende milt.
- *Tidsel (Cirsium lanceolatum)*. Menes at virke sammentrækkende og urindrivende.

Lummi-stammens kvinder drikker efter nedkomsten et afkog af rødderne i saltvand. Bladene bindes på hæmoroïder, og et koldt udtræk drikkes som brækmiddel.

- *Torskemund (Linaria vulgaris)*. Røgen af den brændende tørre urt inhaleres mod bronkiallidelser.
- *Vejbred (Plantago major)*. Alle indianerstammer lægger bladene på alle slags sår eller bader dem med et udtræk.
- *Læge-ærenpris (Veronica officinalis)*. Svanget kvinder drikker et afkog af roden, før de begiver sig ud på en rejse. Dekoktet regnes for beroligende og smertestillende på feberpatienter.

Hvis de nordamerikanske indianeres medicin skal vurderes, må det ske ud fra

Svaleurt eller skelört (Chelidonium majus), ur J. W. Palmstruch & C. Quensel, Svensk Botanik, Stockholm, 1804.

en sammenligning med andre samfund på samme udviklingstrin. Bortset fra en lille gruppe i det sydvestlige USA lever størsteparten af indianerne endnu i en stenalderkultur med primitivt agerbrug og indsamling og jagt som de væsentligste faktorer. Men deres medicin overgår langt stenalderstadiet; den tåler sammenligning med kaldæernes, assyrernes, hebræernes og grækernes. Indianernes behandling af sår og betændelser er lige så effektiv som hvide lægers i 1700-tallet. Deres store handicap var og er den yderst mangelfulde viden om anatomi og smitsomme sygdomme.

Det står endnu tilbage at undersøge, hvor mange af indianernes lægemidler der fortjener videnskabens blå stempel, men meget er allerede gjort i den retning.

En stor part er vel helt virkningsløs, på den anden side kan hvid mand sikkert drage nytte af de ældgamle erfaringer med et meget stort antal planter. Farmakologer ved

Cleveland-universitetet afprøvede ca. 1100 af indianernes lægeplanter og fandt 23 droger med antibiotisk (kimdræbende) virkning.

Dr. med. Eric Stone skriver i sin bog *Medicine among the American Indians* (1962), at den indianske medicin i overraskende mange tilfælde har vist sig at have et rationelt grundlag, og at vore moderne farmakopeer fik 59 droger derfra. Således har amerikanske forskere med en lang række forsøg kunnet bekræfte vejbrede sårlægende virkning. Af røllike isolerede de et hidtil ukendt alkaloid, der i høj grad fremskynder blodets størknen i et sår. Owyheestammens kvinder (Nevada) har i umindelige tider drukket et udtræk af stenfrø (*Lithospermum ruderales*) som antikonceptionelt middel. En botaniker erfarede, at når udtrækket blev taget dagligt i seks måneder, kunne kvinden ikke blive gravid! Også dette er bekræftet med kliniske forsøg. De store amerikanske medicinalfabrikker interesserer sig mindst lige så meget som etnologerne for indianernes medicinske hemmeligheder.